

expressing aspectual semantics by nomina actionis. The results were verified by means of a linguistic experiment.

Conclusion. *The Ukrainian language avoids the aspectual universality of the nomina actionis, for which it tends to distinguish between meaning through various forms. The nomina actionis demonstrates a noticeable tendency towards the aspectual differentiation in real speech. It is an important component of the peculiarity of the grammar system of the Ukrainian language set against the background of other Slavic languages.*

Keywords: *verbal nouns, nomina actionis, verb, noun, verbal properties, aspectuality, perfective, imperfective, suffix, prefix.*

Надійшла до редакції 19.03.18

Прийнято до друку 29.03.18

УДК 811.161.2'367.5

ГРОЗЯН Ніна Федорівна, кандидат
філологічних наук, доцент, завідувач
кафедри української філології
Кримського інженерно-педагогічного
університету
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

ДОДАТОК ЯК ДРУГОРЯДНИЙ ЧЛЕН РЕЧЕННЯ: ТРАДИЦІЙНИЙ ВИМІР

У статті визначено класифікаційні характеристики додатка, що ґрунтуються на врахуванні кореляцій традиційного другорядного члена речення з його формально-синтаксичними, семантико-синтаксичними та комунікативними відповідниками. У традиційному річизі схарактеризовано структурно-семантичні особливості додатків. Проаналізовано різновиди об'єктних семантико-синтаксичних відношень, репрезентованих додатком: об'єкт, на який переходить дія; об'єкт почуття, сприйняття; об'єкт, що розкриває зміст процесів, позначених дієсловами мовлення, мислення; об'єкт володіння, передавання і присвоєння; об'єкт уникнення, позбавлення; об'єкт бажання, очікування; знаряддя або засіб дії; адресат дії; об'єкт порівняння, доповнення уявлення про якість чи про властивості. Описано компоненти, від яких синтаксично залежить додаток: різні форми дієслова, іменники дієслівного походження, прикметники, прислівники, слова категорії стану. Схарактеризовано різновиди додатків, диференційовані за такими особливостями: за будовою (простий і складений); за засобами вираження (морфологізований і неморфологізований (субстантивований та інфінітивний)); за ступенем охоплення об'єкта дією чи станом (прямий і непрямий). Залежно від способу оформлення керування виокремлено два різновиди непрямих додатків – безприйменниковий і прийменниковий.

Ключові слова: другорядний член речення; додаток; об'єктні семантико-синтаксичні відношення; керування; різновиди додатків: простий, складений; морфологізований, неморфологізований; субстантивований, інфінітивний; безприйменниковий, прийменниковий.

Постановка проблеми. Питання про члени речення є одним із проблемних у синтаксичній теорії. Дотепер збережений (особливо у вишівській і шкільній практиці) традиційний поділ їх на п'ять класів: підмет, присудок, додаток, означення й обставина. Цілком очевидно, що на сьогодні межі цих п'яти членів речення не відображають усієї різноманітності синтаксичних категорій та семантичних компонентів речення. Недостатність традиційного підходу виявляється також у наявності випадків невідповідності між формою та змістом членів речення, у відсутності чітко закріплених за ними способів вираження. Попри очевидні недоліки, цю класифікацію використовують не лише для практичного застосування, а й у теоретичних описах простого речення. Дослідницької уваги потребують структурно-семантичні особливості другорядних членів речення, а також їхні класифікаційні характеристики, ґрунтовані на врахуванні кореляцій традиційних другорядних членів речення з їхніми формально-синтаксичними, семантико-синтаксичними та комунікативними відповідниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Типологія членів речення ґрунтується на семантичному і синтаксичному протиставленні співвідношень між трьома поняттями: предмет, ознака та обставина. Загальносемантичні відношення предметних, ознакових та обставинних компонентів, на думку І. М. Арібжанової, можна відобразити у схемах:

- 1) предмет ← ознака (відношення ознаки до предмета);
- 2) ознака ← ознака (відношення ознаки до іншої ознаки);
- 3) ознака ← предмет (відношення предмета до ознаки);
- 4) ознака ← обставина (відношення обставини до ознаки) [1, с. 52].

А. П. Грищенко в другорядних членах речення виокремив два складники: граматичний (вияв формально-граматичних показників) і загальносемантичний (відображення відповідних моментів позамовної дійсності) [2, с. 181]. Змістом члена речення, на думку Н. Л. Іваницької, є синтаксичне значення, назване синтаксичною функцією, а «модель членів речення враховує складні процеси логіко-психологічних основ побудови мовних одиниць, які виконують роль комунікативного зв'язку, і створює зручний апарат граматичного членування речень» [3, с. 78].

За традиційним підходом визначення різновиду другорядного члена речення ґрунтується на врахуванні трьох чинників: морфологічної природи самого другорядного члена речення, морфологічної природи того компонента, від якого він синтаксично залежить, і типу синтаксичного зв'язку та значеннєвих відношень між ними.

Попри значні напрацювання у сфері сегментації речення – поділу на члени речення (мінімальні синтаксичні одиниці, компоненти речення, структурно-семантичні поширювачі, синтаксеми тощо), існує чимало проблем, зумовлених неоднаковими підходами до з'ясування їхньої специфіки і статусу, визначення принципів диференціації тощо. Теоретичне осмислення формально-синтаксичної структури речення представлено в працях В. В. Бабайцевої, В. А. Белошапкової, І. Р. Вихованця, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітка, Н. Л. Іваницької, М. В. Мірченка, К. Ф. Шульжука та ін. Проблеми мінімальної семантико-синтаксичної одиниці досліджували І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, Г. О. Золотова, О. Г. Межов та ін., комунікативний аспект – Т. Ф. Дацько, М. О. Вінтонів. Актуальність багатоаспектного дослідження системи членів речення увиразнює наявність різноманітних, нерідко протилежних, концепцій і підходів, що стосуються місця аналізованих компонентів серед інших синтаксичних одиниць, їхньої типології, критеріїв розмежування, формальної, семантичної і комунікативної диференціації тощо.

Мета статті – з'ясувати класифікаційні ознаки додатка як другорядного члена речення в річищі традиційної теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідним елементом структурної завершеності речення, що «впливає з потенційної потреби ядра підрядного словосполучення (найчастіше дієслова) мати при собі залежний член з об'єктним значенням, який конкретизує, поширює семантику ядра» [2, с. 207], постає додаток. Це другорядний член речення, що називає предмет (об'єкт), на який спрямовані або якого стосуються дія, процес, стан чи ознака.

Класифікаційні ознаки додатка ґрунтуються на врахуванні його кореляцій із формально-синтаксичними, семантико-синтаксичними та комунікативними відповідниками:

- 1) входить у формально-синтаксичну структуру речення як його другорядний член;
- 2) корелює з прислівним керованим другорядним членом речення, зрідка – з об'єктним детермінантом;
- 3) у типових випадках виражений іменником, займенником; у нетипових – інфінітивом та субстантивованими словами;
- 4) у типовому вияві стоїть після опорного слова (дієслова, прикметника, дієприкметника, віддієслівного іменника);

5) поєднується з опорним словом підрядним прислівним синтаксичним зв'язком у формі керування, рідше – прилягання;

6) у семантико-синтаксичній структурі речення співвідносний із субстанціальними об'єктною, суб'єктною, адресатною, інструментальною синтаксемами;

7) виражає об'єктні семантико-синтаксичні відношення;

8) не виявляє позиційної закріпленості при актуальному членуванні речення, може бути темою або ремою.

Додаток репрезентує такі різновиди об'єктних семантико-синтаксичних відношень:

1) об'єкт, на який переходить дія, напр.: *Життя жене свою вузькоколійку, і хто збагне душі людської вік?* (Л. Костенко); 2) об'єкт почуття, сприйняття, напр.: *Осінь уникала завершення, як саме життя* (Л. Таран); *Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня, вечірню в попелі жаринку, шляхетну інохідь коня* (Л. Костенко); 3) об'єкт, що розкриває зміст процесів, позначених дієсловами мовлення, мислення, напр.: *...хтось більше пам'ятає подарунки Миколая чи перший поцілунок, інший – перші зароблені гроші чи перший компроміс* (С. Процюк); 4) об'єкт володіння, передавання і присвоєння, напр.: *Ще я плакала, коли батько віддав у притулок нашого собаку, ні з ким не порадившись...* (Л. Денисенко); *...нашу землю давно вже приватизували ті люди, які не здатні закохуватися, бодай любити, бодай милуватися...* (Б. Жолдак); 5) об'єкт уникнення, позбавлення, напр.: *Чемпіон світу з боксу Євген Хитров: уникаю розмов про війну з американцями* (<http://espresso.tv/article/2015/05/09/>); 6) об'єкт досягнення, напр.: *Президенту Петру Порошенку за два роки діяльності вдалося досягти успіхів у напрямку створення боєздатної армії, а також прогресу на міжнародній арені* (<http://24tv.ua/n688972>); 7) об'єкт бажання, очікування, напр.: *В мені ж надто грала кров, щоб бажати миру і спокою, упорядкованих, тречних, моральних стосунків із конечною метою – одруженням...* (В. Шевчук); 8) знаряддя або засіб дії, напр.: *Малює сон веселим квачиком і Самарканд, і Бухару* (Л. Костенко); *Орися сидить принишло, перебирає пальцями оборочку фартушка* (Г. Тютюнник); 4) суб'єкт дії чи стану, напр.: *А скільки подорожей ще мною не реалізовано...* (С. Процюк); *Мені дуже досадно, що між цими речами я не здатний писати так, як живу* (А. Дністровий); 5) адресат дії, напр.: *А ті великі, батькові, дерева-верби рубалися-пилялися, і з них будувалася хата молодцям* (Б. Жолдак); *Журналістам не створено соціальних умов, щоб вони неквапом розпізнавали нових Катерин Білокур серед митців* (С. Процюк); 6) об'єкт порівняння, доповнення уявлення про якості чи про властивості, напр.: *Сьогодні, мовляв, посади геніїв відмінені* (скасовані – Н. Г.), *масове вище від елітарного, профанне важливіше від сакрального* (С. Процюк).

Додаток у типовому вияві витлумачений як «керований другорядний член речення – іменник, субстантивований займенник чи інший субстантивований іменний член речення, синтаксично залежний від керуючої дієслівної форми – особового дієслова, інфінітива, дієприслівника чи дієприкметника, – що вимагає відповіді на запитання непрямого відмінка» [2, с. 180].

Загальносемантичною ознакою додатка є «об'єкт (предмет, особа, поняття, явище тощо), безпосередньо або опосередковано охоплюваний відповідною дією, станом чи ознакою» [Там само, с. 182]. Типовою сферою додатка є наявність у реченні перехідного дієслова, а отже й сильного керування, що прогнозує необхідність уживання конкретної відмінкової форми. Саме такий, визначений раніше, «запрограмований» дієсловом відмінок і є типовою граматичною формою додатка [3, с. 77].

Додаток може стосуватися таких компонентів: 1) різних форм дієслова, напр.: *І в епіцентрі логіки і стресу, де все змішалося – рідне і чуже, цінує розум вигуки прогресу, душа скарби прадавні стереже* (Л. Костенко); *І нашвидкуруч стихійно творений самими ж медійниками «експерт» із начебто милою білозубою усмішечкою говорить, говорить і ще раз говорить...* (С. Процюк); *Карабін зачеплено, і ще ближчим стає час переходу кордону* (Ю. Покальчук); 2) іменника дієслівного походження, напр.: *Чи можна*

продавати біль іншого, **відчуття** тупої **безнадії** і **безвиході**, **заскорузлої недовіри** до всіх, **приреченості** жити на дні і там умирати... (Ю. Покальчук); 3) прикметника, напр.: Їхній [троянд] **колір схожий на мій жовчний виплаканий біль** (Л. Денисенко); 4) прислівника, напр.: **Хто краще за всіх** уміє розглядати у книжках малюнки – я! (Т. Малярчук); 5) слова категорії стану, напр.: **Йому теж нелегко** стояти в самотині і все життя пересварюватися з вітрами й заметілями (М. Стельмах); **Тобі шкода цієї хвилини, шкода минулого, шкода навіть майбутнього...** (Ю. Покальчук).

Різновиди додатків диференційовані за такими особливостями:

1) за будовою виокремлюють: а) простий (виражений однією словоформою, напр.: **Хоч на щастя** життя багате, **Але кожному людину** ждуть і печалі, і сум, і втрати, і не можна їх обминуть (В. Симоненко); б) складений (виражений нерозкладним словосполученням, напр.: **І я стрічаю ще одну із весен...** (М. Луків); **Спершу неквапно роздивляєшся натовп перехожих...** (Ю. Покальчук); **За життя філософа Фридриха Ніцше було продано аж... сім екземплярів** його в майбутньому знаменитої книги «Так говорив Заратустра» (С. Процюк);

2) за засобами вираження розрізняють: а) морфологізований (виражений іменником та займенником, що співвідносний з іменником), напр.: **Ображайся на мене** як хочеш, **Зневажай, ненавидь мене** – Все одно я люблю твої **очі** і **волосся** твоє сумне (В. Симоненко); **Уміти жити – це не те, що ви колись собі** самому говорили (М. Каменюк); б) неморфологізований, що зі свого боку диференційований на субстантивований (виражений словоформами, які транспоновані в іменник, напр.: **Минуле** я сприймаю без образ... (М. Каменюк); **Ми переважно не задумуємося над До і Після інших людей** (С. Процюк); **Сьогодні дощ в твоєму винен «ні»** (В. Коваленко)) та інфінітивний (напр.: **Його погляд наказував підняти** кляте дзеркало (Т. Малярчук); **Природа не дозволяє пізнати** себе до кінця, бо тоді вона загинула б (Ю. Покальчук));

3) за ступенем охоплення об'єкта дією чи станом додатки поділяють на прямі й непрямі.

Показником, що лежить в основі розрізнення прямого й непрямого додатків, є специфіка керування, а загальносемантичним відповідником такого поділу слугує уявлення про різні ступені охоплення об'єкта дією чи станом. В. Г. Гак кваліфікував прямий додаток як найважливіший другорядний член речення, наголосивши на особливій ролі прямооб'єктної конструкції, що дало підстави деяким мовознавцям уважати додаток третім головним членом речення [4, с. 79].

Прямий додаток витлумачують як такий додаток, що називає об'єкт, на який безпосередньо переходить дія. Синтаксично він залежить тільки від перехідних дієслів та слів категорії стану зі значенням сприймання, почуття, напр.: **Передрукуйте** прокльони і **перепишуйте** печаль (В. Стус); **Я кажу йому – мені не треба грошей** Але мені їхні **душі** безумно **жаль** (Ю. Покальчук).

Прямий додаток може бути виражений:

1) іменником або його еквівалентом у знахідному відмінку без прийменника, а також сполученням кількісного числівника чи іменника з кількісним значенням у знахідному відмінку з іменником у називному відмінку множини (числівники два, три, чотири) або в родовому множини (інші числівники), напр.: Сумні дощі змивають їх **сліди** (М. Луків); Шукайте **посмішку** Джоконди – вона ніколи не мине (Л. Костенко); Змушуєш себе сісти за комп'ютер, але краще би писати їй листа, **два листи, сто листів, сто тисяч листів...** (Ю. Покальчук);

2) іменником чи його еквівалентом у родовому відмінку:

– при запереченні, напр.: У велелюднім гомоні столиці **не відчуваси подиху** біди (М. Луків); Відсидівши на урочистому відкритті семінару, я вирішив, що робити тут мені нема чого. Тим паче, що моєї **присутності** тут ніхто особливо **не вимагав** (І. Роздобудько); Земля без тебе **ні стебла не вродить**, і молоді ума **не добіжась!** (Л. Костенко); при запереченні прямий додаток може стояти і в знахідному відмінку,

напр.: *Я серце не здавлю в останній раз до болю* (В. Симоненко); *І не знецінюйте коштовне, не загубіться у юрбі. Не проміняйте неповторне на сто ерзаців у собі!* (Л. Костенко); *Не одлюби свою тривогу ранню...* (В. Стус);

– зі значенням частини від цілого (родовий партитивний на позначення неповного об'єктування, який, на відміну від знахідного відмінка прямого додатка, указує на часткове або невизначене щодо повноти охоплення об'єкта дією, тобто має супровідне кількісне значення), напр.: *І власної неволі спізнати тут, на рідній чужині* (В. Стус); прямий додаток у родовому відмінку може означати й повне охоплення об'єкта дією, але з обмеженням у часі, що буває при дієсловах *дістати, позичити, попросити*, напр.: – *Усе можливо. Але... – ювелір замислився. – Пані Магдо, я вам і без застави позичу грошей. Скільки треба* (С. Горбань; Н. Лапіна);

3) іменником, що має паралельні форми знахідного відмінка,¹ напр.: *Напевно, я лише хотів докласти свого прутика у віртуальне вогнище цехової солідарності, незалежно від успішності, віку чи кількості написаного* (С. Процюк) – пор.: *хотів докласти прутик; Я, буває, боюся темряви чи відчинених – нарозтвір! – дверей...* (С. Процюк);

4) прямим уважаємо додаток, виражений іменником у знахідному відмінку без прийменника та в родовому відмінку при запереченні, що залежить від слів категорії стану зі значенням сприймання, почуття, напр.: *А видно стежку у житах, криницю біля хати ...* (М. Луків); *Йому не треба кленів і акацій, ні голосів, ні мальви на тину* (Л. Костенко).

Непрямий додаток – це такий додаток, що означає непрямий об'єкт дії, стану, ознаки або знаряддя дії. Він виражає відношення дії до об'єкта, але не таке безпосереднє, як прямий додаток. Залежачи від неперехідного дієслова, непрямий додаток інколи може означати предмет, на який безпосередньо спрямована дія, напр.: *Мер Горішніх Плавнів Биков «диригує» голосуванням* (<http://zaporuka.org/publikacii/ruchni-deputati-mer-gorishnix-plavniv-bikov-diriguje-golosuvannyam/>). Визначальними ознаками для виокремлення непрямого додатка є формально-граматичні – вираження його формами непрямих відмінків, крім знахідного.

Непрямий додаток залежить переважно від неперехідних дієслів (напр.: ...**поділюся з читачем** уламками власної пам'яті (С. Процюк)), рідше – від перехідних (напр.: Однак людина неспроможна збагнути цієї моторошної правди про себе – і вона **переносить** власну трагедію автоненависті **на інших** (С. Процюк)); від прикметників (напр.: Всеоб'ємність і всепрощення моря, його невимірність, його самотність **ближча кожному за найближчого друга** – щира і незрадлива, журна і ласкава (Ю. Покальчук); Вона [Мар'янка] **була настільки не готовою до цієї приголомшливої новини**, що спершу не знала, як і реагувати (А. Рогашко); від слів категорії стану (напр.: Я знаю тільки, що **дитині буде погано** (В. Винниченко); Нам **треба голосу** Тараса (П. Тичина)) та від іменників дієслівного походження (напр.: Вартість монети – пульс держави і досить правильний спосіб **пізнання його сили** (Ф. Вольтер, упорядник М. М. Панчішак); Різниця між математикою і літературою: від **перестановки доданків** сума не міняється, від **перестановки слів** думка може змінитися докорінно (Ірина Вільде)).

Залежно від способу оформлення керування непрямі додатки диференційовані на два різновиди – безприйменниковий і прийменниковий.

Безприйменниковий непрямий додаток виражений такими відмінковими формами:

1) родовим відмінком зі значенням об'єкта дії; об'єкта, що спричинює певний стан,

---

¹ Як зауважує А. П. Загнітко, інколи таку форму безпідставно вважають формою родового *писати лист / листа*, «але в такому разі паралелізм відмінкових форм повинен поширюватися на іменники всіх трьох граматичних родів, але пор. тільки *писати повість*, тому в цьому разі форми чоловічого роду *пишу вірш / вірша, лист / листа* засвідчують внутрішньовідмінковий паралелізм із різними сферами активності відповідних словоформ» [5, с. 507]. Цю відмінкову форму кваліфікують також як «знахідний назви неістоти, що вживається із закінченням назви істоти» [6, с. 116].

переживання, почуття; об'єкта нестачі та об'єкта навчання; уникнення певного об'єкта (напр.: *Руки **торкаються** байдужого металу...* (Ю. Покальчук); *Лікар, щасливий з того, що хоч тут **уникнули сварки**, починає втішати шановну Іренею Гнатівну* (Дара Корній; Тала Владимірова)); 2) давальним відмінком на позначення особи (рідше предмета), до якої виявлено почуття або яка зазнає певного стану; суб'єкта дії (рідше предмета), що перебуває в якомусь стані, зазнає різних переживань; особи, на користь якої або на шкоду якій відбувається дія; особи, предмета, стосовно яких виявляється ознака або на який вона поширена (напр.: *Лише дух, загартований молитвами й певними практиками, **може протистояти** нашим неврозам...* (С. Процюк); *Старшому легше і гірше – вже було, вже не раз битий...* (Ю. Покальчук); *У власне тіло увійти дано лише **несамовитим*** (В. Стус)); 3) орудним відмінком із семантикою об'єкта скеровувальної діяльності, володіння, внутрішнього захоплення, предмета інтересу, заняття, навчання; знаряддя або засобу дії; наділення певним об'єктом; уживання відповідного об'єкта; об'єкта обміну; витворювача дії; суб'єкта дії, стану; предмета, що є джерелом виникнення ознаки тощо (напр.: *Я знав: ніколи серце не проща того, що **розумом** безжально **вбито*** (Д. Павличко); *Я відчув на коротку мить, ніби моє тіло **налилося свинцем**, мене знову струснуло, немов удруге я був **ударений** електричним струмом* (В. Шевчук)).

Прийменниковий непрямої додаток завдяки прийменникам виражає широке коло об'єктних відношень. Прийменники значно розширюють можливості відмінкових форм і забезпечують реалізацію таких відношень між предметами і явищами об'єктивної дійсності, для передавання яких відмінкові форми недостатні [3, с. 77].

У науковій літературі акцентовано увагу на найважливіших ознаках, на основі яких можна визначити функцію прийменникової конструкції в реченні, – це здатність додатка відповідати на запитання непрямих відмінків, а обставин – на запитання обставин, а також можливість заміни іменникових додатків із прийменниками відповідними особовими займенниками з тими самими прийменниками (*з ним, над ним*), а іменникових обставин – займенниковими обставинами без прийменників (*там, тоді, так, так довго* і т. ін.) [2, с. 192; 5, с. 508].

Найчастіше непрямі додатки виражені словоформами з прийменниками *в (у), з, за, об, на, над, про, проти, від, до, між, для*, які й визначають відмінкову форму іменника. У придієслівній позиції найпродуктивнішими засобами вираження є:

1) «про + знах. відм.», «за + знах. відм.» на позначення об'єкта позитивного чи негативного ставлення, піклування (напр.: *Прошу **пробачення за таке вторгнення**, але посада міського голови зобов'язує мене **піклуватися про те**, щоб усім приїжджим було зручно і затишно...* (В. Шкляр)); об'єкта розумової діяльності, повідомлення (напр.: *Вже навіть ржавим залишком локацій він [«Чорнобиль-2»] **може думати тільки про війну*** (Л. Костенко); *Я вже **мовчу про** безмежне **почуття** самотності у того ж Ніцше чи Шопенгауера* (С. Процюк));

2) «на + знах. відм.» зі значенням об'єкта чуттєвого сприймання (напр.: *Дивлюся я **на смерть** натури, і благаю Я посилаю доленьці своїй, Щоб і мені дала кінець такий, Щоб я була спокійна в час конання* (Леся Українка)); об'єкта негативного ставлення (напр.: *Її [Мар'янки] довірлива чистота **не заслуговує на** таке брудне **заплямування*** (А. Рогашко)); об'єкта дотику, перетворення (напр.: *Тоді її житло **перетвориться на** суцільну **пустку*** (А. Рогашко));

3) «в (у) + знах. відм.» на позначення об'єкта стосунку, напр.: *Віра – як би чудернацько те не звучало, зважаючи на її життєствердне й оптимістичне ім'я, – **не вірила в кохання*** (А. Рогашко);

4) «до + род. відм.» зі значенням об'єкта досягнення, наближення до нього внаслідок дії (напр.: *Крізь віки **доходять і до нас** розмаїті легенди...* (Ю. Покальчук); *Він знов **поїхав до Мар'янки*** (А. Рогашко)); доповнення одного об'єкта іншим (напр.: *І, коли з проблемою «Птаха» буде покінчено, ти, шановний Стрибоже, зможеш або **приєднатися до сірих**, або просто **піти*** (Дара Корній)); спрямування дії, виконуваної суб'єктом, на

об'єкт (напр.: – *І я там завше вигрівалась! – засміялася до хлопця Катерина* (М. Павленко)); об'єкта сприймання (напр.: *Цікаво, що б сказали мої студенти, які звикли до моєї цілковитої «застібнутості»?* (І. Роздобудько));

5) «від (од) + род. відм.» на позначення об'єкта позбавлення, уникнення, віддалення, залежності, напр.: *Гонитва за «успіхом» будь-якою ціною, конкурентна боротьба начебто для поліпшення якихось там процесів, комп'ютерний фанатизм, ідолопоклоніння перед мегасвітлом техніки відчужують нас від найсокровенніших власних потреб* (С. Процюк); *З'являється [кохання] раптово, наче стихія, змітаючи на своєму шляху здоровий глузд і будь-які спроби протистояти цьому божевіллю, і так само раптово зникає, лишивши по собі самі спогади, глибина яких залежить від сили почуттів* (А. Рогашко);

6) «проти + род. відм.» зі значенням об'єкта, на боротьбу з яким чи назустріч якому спрямована дія, напр.: *«Ми зауважили, що батьки, які виступають проти радикальної програми Кетлін Вінн, переважно є новими канадійцями»* (<http://catholicnews.org.ua/>);

7) «для + род. відм.», що називає об'єкт призначення виконуваної суб'єктом дії й має додаткове значення мети, напр.: *Несподівано відкрила для себе аксіому: коли хтось зчитує тебе, він сам стає відкритим для зчитування* (Дара Корній);

8) «над + орудн. відм.» на позначення об'єкта праці, мислення, спрямування зусиль на оволодіння ним, напр.: *В мерії почали працювати над концепцією майбутнього пам'ятника російсько-українській війні* (<http://www.hromadske-zp.tv/>);

9) «за + орудн. відм.» зі значенням об'єкта сприймання і ставлення, напр.: *Попрощайся з Обамою. 10 неформальних причин сумувати за 44 президентом США* (<http://nv.ua/ukr/lifestyle/life/>); *Хай він змарнує своє життя з нелюбою йому жінкою, хай страждатиме за коханою, нехай серце його розривається на шматки, обливається кров'ю, але іншого виходу в нього немає* (А. Рогашко);

10) «з + орудн. відм.» на позначення об'єкта, із яким перебуває в соціативному зв'язку суб'єкт дії (напр.: *Черниш мовчав, ішов з новачками попереду* (О. Гончар); *З журбою радість обнялась... В сльозах, як в жемчугах, мій сміх. І з дивним ранком ніч злилась, І як мені розняти їх?!* (Олександр Олесь)); об'єкта висміювання, глузування (напр.: *Чи варто курчаті глузувати з яйця?* (Нар. тв.));

11) «на, в + місц. відм.», «по + місц. відм.» зі значенням об'єкта розуміння, знання, зосередження, наполягання, уваги, напр.: *А Маленька Фея мовчала. Вона все-таки розумілася на добрих чарах і нарешті запропонувала дуже просту річ: не намагатися робити зло, бо воно ніколи не допоможе здійснити мрію* (Л. Мовчун); *Та хтось таки затужить по мені, А хтось згорить у полум'ї зі мною* (Т. Коломієць).

Залежний від прикметника непрямий додаток конкретизує ознаку й виражений іменниками чи їхніми еквівалентами на позначення:

– предмета, явища, із якими порівнюють інший предмет, напр.: *Один з катетів прямокутного трикутника дорівнює 8 см, а другий на 2 см менший за гіпотенузу* (<http://subject.com.ua/mathematics/zno/387.html>); *Щирий друг миліший від жорстокосердого брата* (Нар. тв.);²

– предмета, особи, до яких подібний чи з якими відмінний інший предмет або особа, напр.: *Схоже майбутнє на чащу з плодами, а пережите – на стихшений сад* (М. Луків);

– предмета, що є джерелом виникнення ознаки, напр.: *Циганки щедрі на слова, казати – ціпом не махати* (В. Стус).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, традиційний опис другорядних членів речення – додатка, означення та обставини – ґрунтується на морфологічній природі другорядного члена речення та того компонента,

² Безприйменникові слововирази родового відмінка зі значенням об'єкта зіставлення вважаємо аномативними, попри наявність їх у деяких синтаксичних описах простого речення [5, с. 508].

від якого він синтаксично залежить, і від типу синтаксичного зв'язку та значеннєвих відношень між ними. У традиційному річизі проаналізовано структурно-семантичні особливості додатків, схарактеризовано їхні різновиди, а також визначено класифікаційні характеристики, що ґрунтуються на врахуванні кореляцій традиційних другорядних членів речення з їхніми формально-синтаксичними, семантико-синтаксичними та комунікативними відповідниками. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні кореляцій формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних відповідників додатка в структурі речення.

Список використаної літератури

23. Арібжанова І. Зміст і форма члена речення / Ірина Арібжанова // Українське мовознавство. – 2010. – № 40. – С. 48–56.
24. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
25. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Частина перша / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2002. – 169 с.
26. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис / В. Г. Гак. – М. : Высшая школа, 1986. – 219 с.
27. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
28. Шитик Л. В. Синтаксичний розбір / Л. В. Шитик // Державна атестація з української мови студентів ОКР «бакалавр» і «спеціаліст» : навч.-метод. посіб. / З. М. Денисенко, Л. І. Лонська, Л. В. Шитик ; за заг. ред. Л. В. Шитик. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – С. 99–151.

References

1. Aribzhanova, I. (2010). Form and content of a part of a sentence. *Ukrainske movoznavstvo (Ukrainian linguistics)*, 40, 48–56 (in Ukr.)
2. *Contemporary Ukrainian literary language. Syntax* (1972). / [edited by I. K. Bilodid]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)
3. Ivanytska, N. L. (2002). *Theoretical syntax of the Ukrainian language*. Part one. Vinnytsia: VSPU named after M. Kotsiubynskyi (in Ukr.)
4. Gak, V. G. (1986). *Theoretical grammar of the French language. Syntax*. Moscow : High School (in Russ.)
5. Zahnitko, A. P. (2011). *Theoretical grammar of the contemporary Ukrainian language. Morphology. Syntax*. Donetsk : Ltd. «ICC «BAU» (in Ukr.)
6. Denysenko, Z. M., Lonska, L. I., Shytyk, L. V. (2013). *Public attestation in the Ukrainian language of the students of EQL (education-qualification level) «a bachelor» and «a specialist»: a manual* / [edited by L. V. Shytyk]. Cherkasy: ChNU named after Bohdan Khmelnytskyi (in Ukr.)

GROZIAN Nina Fedorivna,

Candidate of Philology, Associate Professor, Chair of Ukrainian Studies, Crimean Engineering and Pedagogical University
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

OBJECT AS A SECONDARY PART OF A SENTENCE: TRADITIONAL APPROACH

Abstract. Introduction. *The problem of sentence parts is one of the problematic issues in syntactic theory. An insufficient traditional approach is seen in some cases of imbalance between a form and contents of sentence parts, when there is no definite ways of expressing, fixed to them, etc. Despite obvious drawbacks, this classification is still in demand not only for practical use, but also for a theoretical description of a simple sentence.*

The purpose of the paper is to find out classification features of an object as a secondary part of a sentence in a wide scope of traditional theory.

Results. *Classification characteristics, which are based on the correlation of an object with its formal-syntactic, semantic-syntactic and communicative matches, have been determined. Structural-semantic peculiarities of objects are characterized in a traditional way. The following kinds of objective semantic-syntactic relations, presented by an object, were analyzed: the object, an action goes on; the object of feeling, perception; the object which discovers the contents of processes, denoted by verbs of speaking, thinking; the object of possession, delivery and appropriation; the object of avoidance, deprivation; the object of desire, anticipation; a tool of a means of action; the address of an action; the*

object of comparison, addition to the imagination of features or properties. The components, an object depends on syntactically, were described: various forms of a verb, nouns of verbal origin, adjectives, adverbs, words of state category. The types of objects, differentiated with such peculiarities, were characterized: according to structure (simple and complex); according to means of expression (morphologized and non-morphologized (subjective and infinitive); by the degree the object is covered with action or state (direct and indirect). Depending on the government, two types of indirect objects were classified: prepositional and non-prepositional.

Originality. The originality of this scientific search consists in the identification of classification characteristics of an object, which are based on its correlation with formal-syntactic, semantic-syntactic and communicative matches; in the analysis of the types of objective semantic-syntactic relations, represented by an object; in the explanation of differentiated features of the typology of an object; in the characteristics of object kinds.

Conclusion. The conclusion has been made that a traditional description of secondary sentence parts is based on the morphological nature of a secondary part of a sentence and the component it depends on syntactically, and on the type of syntactic link and meaningful relations between them. му. Traditionally, structural-semantic peculiarities of objects were analyzed, their types were characterized, their classification characteristics, which were grounded on the correlation of traditional secondary sentence parts with their formal-syntactic, semantic-syntactic and communicative matches, were determined. The challenge of our further scientific search is in studying the correlation of formal-syntactic and semantic-syntactic matches of an object in the structure of a sentence.

Keywords: secondary part of a sentence; object; objective semantic-syntactic relations; government; kinds of objects: direct, complex; morphologized, non-morphologized; subjective, infinitive; non-prepositional, prepositional.

Надійшла до редакції 1.09.17

Прийнято до друку 12.10.17

УДК 811.161.2'373.611

ДЕМЕШКО Інна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені
Володимира Винниченка
e-mail: demeshkoim@gmail.com

МОРФОНОЛОГІЯ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД ВЕРБАТИВІВ ІЗ ЧЛЕНОВАНОЮ ВЕРШИНОЮ НА ГРУПУ ПРИГОЛОСНИХ

У статті визначено особливості структури словотвірних гнізд із вершинними дієсловами на групу приголосних у морфонологічному аспекті. Установлено, що найбільш активно морфонологічно маркований перший ступінь словотворення, а для префіксальних дієслів – другий, на подальших ступенях морфонологічні процеси згасають; морфонологічна маркованість словотвірних гнізд залежить від їхнього словотвірного потенціалу.

З'ясовано, що фінальні елементи дієслівної основи, які зазнають змін під впливом ініціалі форманта, сигналізують про можливі морфонологічні операції у віддієслівному похідному. Словотвірна спроможність твірних основ залежить від їхньої семантичної структури (непохідні слова є словотвірно спроможніші, ніж похідні), частиномовної належності твірного, ступеня словотворення. Питомим дієслівним основам (нечленованим і членованим) і дієслівним основам іншомовного походження (членованим) властива асиметрія морфемної будови.

Виявлено, що для всіх девербативів словотвірних гнізд із вершинними дієсловами на групу приголосних першого морфонологічного класу вже на першому ступені словотворення зазнають усічення дієслівної основи, консонантних альтернацій (у словотвірних гніздах із вершинними дієсловами питомими або іншомовного походження різні типи альтернацій), зміни акцентних позицій (переміщення наголосу із суфіксальної морфемі на кореневу або на формант).